

Inspectoratul Școlar Județean Arad

Dirijorul, coristul și interpretul în activitățile lor

Prof. Monica Tebuie

Auxiliar curricular – Ansamblu coral

Argument

Ca definiere a artei sunetelor, cea mai frecventă concepție cuprinde ideea de organizare, de unitate și continuitate. Toate aceste atribute se referă la spațialitate, subliniind adevărurile conform cărora muzica presupune timp de desfășurare, mișcare virtuală. Triadei compozitor, interpret, auditor, trebuie să-i adăugăm timpul și spațiul necesar fenomenului muzical, cărora cercetarea le adaugă componența acustică, cea virtuală și cea psihologică.

Arta conversației, modalitatea cea mai elevată de comunicare umană presupune dialogul și evident știința dialogării. Cântarea corală este printre primele manifestări ale comunicării sociale agreată de ființa umană, în care sensibilitatea și spiritualitatea sufletească a individului intră în rezonanță cu celelalte participante ale actului artistic. Mesajul artelor presupune ascultarea, comuniunea și apoi dialogul. Frumusețea și bucuria vieții sunt esența stării de spirit ce generează cântarea corală, ce o definește ca o realitate existențială, socio-comunitară. Răbdarea și interesul de a asculta în mod evident sunt favorizate de fenomenul artistic în orice valență a lui.

Muzica transmite însă mai mult decât senzații sonore, dezvoltând imagini sonore. Ele se definesc ca părți ale ethos-ului sonor al unei piese muzicale, creând senzații spațiale concrete sau subiective, conștiente sau subconștiente, adică ceea ce se definește ca spațiu muzical psihologic. Cele trei verigi ale actului muzical – compozitor, interpret, auditor – își crează fiecare un univers propriu, ce evident se intersectează cu celelalte două identități. În actul artistic viu spațiul sonor acustic poate fi identic pentru cele trei personaje, spațiul virtual este însă distinct pentru cei trei. Suprapunerea pentru cele trei sfere psihologice poate fi înțelesă numai în spații largi, fapt datorat pozițiilor diferite față de actul artistic, poziții pe care se află creatorul, interpretul și auditorul. Poziția psihologică a auditorului față de creator poate avea două accepțiuni, cea a auditorului activ și a celui pasiv, dar ambele situații se supun adevărului ce ne relevă natura profund afectivă a cunoașterii artistice¹. Sentimentele afective sau estetice nu sunt numai pulsații energetice, ci sunt entități fizico-chimice cu existența dublă – obiectivă și subiectivă. În mod foarte concret,

¹Chelaru, Carmen – *Spațiu sonor*, Ed. Fundației Axis, Iași, 2007, pag 22-30

muzicologul Octavia Nemescu susține ca „mesajul afectiv reprezintă substratul intim și ultim al oricărui tip de comunicare”. Limbajul artelor posedă o caracteristică unică, aceea de flux energetic de profunzime și frumos, ca forma de comunicare umană.

Cântul coral și deci vocea umană implică dialogarea și vibrația corporală, vocea fiind un fenomen de vibrație anatomică dar și virtuală. Corelarea acestor vibrații cu evident caracter personal este una din secretele valorii interpretative a formației corale. Respirația concomitentă și comuniunea în vibrație sunt primele lecții de disciplină corală. Limbajul de comunicare muzical relevă afectivitatea realităților desemnate prin semne grafice muzicale, pentru melodie, ritm, armonie, dinamica sau timbru, dar semnificația estetică devine un ecou în sufletul ascultătorului, generând în ființa sa pulsații energetice de natură cerebrală și afectivă. Reacțiile afective și de atitudine, pozitive sau negative, cu toate nuanțele lor, sunt rezultatul interferenței câmpurilor energetice produse de vibrații și fluxuri magnetice. Forța de expresie a cântării corale câștigă valențe expresive multiple datorită sursei de interpretare -vocea umană colectivă.

La întrebarea firească ce se referă la existența corului și dorința de a cânta în cor, răspundem prin faptul real, intrarea în cor este generată de dorința de a se exprima pe sine, prin voce, prin cântec, și cea de a comunica și altora mesajul propriu. Cântarea este sinonimă cu starea de bine, de sănătate, și ca atare aduce bucurie și armonie. Esențială este și prietenia, fără de care simbioza grupului nu poate exista. Prin muzică se valorează și prietenia, dând naștere la sentimentul apartenenței la aceleași valori. Repetițiile, întâlniri frecvente și necesare, duc la cizelarea muzicală dar și umana a grupului, dezvoltând o firească relație de încredere, acceptare și modelare reciprocă. Membri corului vorbesc același limbaj, trăiesc experiențe muzicale comune, sunt pătrunși de același flux de sensibilitate, se sincronizează și se inspiră spiritual din aceeași sursă. Astfel membri formației corale se identifică cu o trăire comună.

Dirijorul, coristul și interpretul în activitățile lor

Educarea prin cânt a aptitudinii co participative necesare formației corale , va favoriza formarea personalității fiecărui corist, în sensul dezvoltării pozitive a personalității raportate la întregul ce presupune o societate.

Finalitatea scenică așteptată de toți membri ansamblului este dependentă de disciplina repetițiilor. Iată cum se dezvoltă în fiecare corist disciplina conștientă. Evident că multiplele ei prezente se regăsesc în disciplina repetiției, a atacului, a reacției față de cerințele dirijorului, având însă și implicație în ora sosirii la repetiție, ținuta folosită, ba chiar alimentația zilei sau a orelor anterioare repetiției.

Atât repetiția cât și desfășurarea ei solicită spirit de observație. Pauze mai frecvente, relaționare cu altă partidă din formație, dialog tematic, momente predominant solistice sau de acompaniament, toate solicită observație și atenție. Ansamblul coral solicită atenție distributivă mai ales în finalitatea atât de savurată de auditori – execuția în mers, în pas de paradă.

În orientarea atenției un rol important îl are cuvântul, sigur în ansamblu acest rol fiind atribuit dirijorului. Atenția muzicală, cea eminentă auditivă, este adjuvant al intonației și în maxima pondere a rezolvării pasajelor tehnice.

Prin prezentarea gradată a cunoștințelor, legătura cu cele anterior însușite, se dezvoltă gândirea. Abordarea pieselor noi, conceperea lor într-o scară evolutivă a complexității, aduc, ca prim mijloc de rezolvare a structurilor și pasajelor muzicale, apelul la gândire. Așa se revolvă dozajul respirației, a sonorităților, culminațiilor ale frazelor și respectarea structurii formale a piesei în studiu.²

²Oarcea, Ion – *Cântarea corală, modalitate specifică de exprimare socio comunitară*, Ed. MediaMusica, Brașov, 2010, pag. 20-25

În accepțiunea modernă,partitura și ștîma fiecărei partide se folosesc continuu, fără a se solicita memorizarea pieselor.Cu toate acestea,aportul memoriei, dezvoltarea ei, este definitorie în activitateade învățare-asimilare. Memoria ne va permite execuția piesei, cea logică va constitui condiție favorizantă a interpretării, înțelegerii piesei muzicale,iar memoria auditivă generatoare a auzului intern contribuie la stabilirea imaginilor muzicale ca expresie a textului prezentat spre interpretare. Prin specificul activității de ansamblu, repetiții succesive în diverse strategii,cu sinceritate recunoaștem că ne surprinde în mod fericit prin existența memoriei involuntare.

Repertoriul formației cuprinzând și piese cu solo instrumental, sau vocal,ne aduce ca argument al influenței asupra psihicului uman dezvoltarea autocontrolului. Ar fi departe de realitate dacă am susține că acesta se dezvoltă numai la solistul piesei în studiu, întrucât și rolul de acompaniatordezvoltă această calitate la cei ce formează corulîn plenitudinea lui.

Exercițiul și experiența anterior câștigată sunt factorice, favorizează dezvoltarea imaginației muzicale.Nu putem neglija aportul memoriei ce păstrează un număr mai mare sau mai mic de imagini muzicale anterior câștigate. Energia spirituală specifică fiecărei persoane este influențată de spiritualitatea, talentul și cultura generală a fiecărui interpret. Mărturisim căîn activitatea noastră de conducător al formației corale ne-am străduit întotdeauna să realizăm un echilibru între formarea muzicală, cea intelectuală și artistică - interpretativă a membrilor formației. Limbajul artelor și educația estetică se integrează zonei de comunicare.Limbajul muzical are capacitatea de a induce claritate inteligenței individului. Indiscutabil el șlefuieste calități necesare fiecărui individ:atenție, responsabilitate, plăcerea activității de grup, dialog pertinent cu unul sau mai mulți parteneri,memorie,spirit de observație,asumarea răspunderii,calități de lieder-dacă se indreaptă spre arta dirijatului. ³

³Zoicaș - Toma, Lîgia – *Epistemologia formării omului de artă în spiritualul unei socialități a cunoașterii*, Ed, MediaMusica, Cluj – Napoca, 2012, pag. 30-42

Perioada postdecembristă a permis și formațiilor corale circulația în afara granițelor țării, iar posesia unui limbaj internațional, cel al sunetelor, ne-a relevat cu maximă pregnanță, rolul muzicii în promovarea sentimentelor de prietenie, a înțelegerii între oameni, a eliminării barierelor lingvistice.

Argumentarea noastră asupra efectelor studiului muzicii și a apartenenței la o formație corală asupra psihicului uman este îmbogățită și cu punctul de vedere a cercetătorului ceh Karel Pech, ce subliniază aportul dezvoltării capacităților de diferențiere acustică asupra capacității de învățare în general. Centrul de greutate în epoca noastră s-a deplasat de la componența optică (vizualizare în manual) la cea acustică (audiere și reținere). Faptul că stimulii acustici (muzica și cântul) declanșează reacții psihice cu un conținut bogat, edifică în fuziune cu latura rațională a gândirii, echilibrul psihic al dezvoltării.

Putem – cu simț de răspundere – să concludem că muzica a ajuns astăzi să fie un antidot și în egală măsură un mijloc de educare a omului complet, o necesitate pentru viitorul societății, mai ales pentru faptul că pretinde un plus de colaborare a dinamismului corporal cu sensibilitatea afectivă.

Viața contemporană a transformat în sens cântarea colectivă. Din zona religiosului, are acum manifestări moderne, de la karaoke la refrene cvasi cunoscute ce incită la mobilizare totală a publicului, auditorilor. Această coparticipare ar putea fi reluată și în concertele corale, ar putea valorifica – și aici – câteva benefice atribute. Iată câteva avantaje:

- menținerea atenției auditoriului
- o legătură comunitară puternică între public și interpret
- crearea unei reale stări de entuziasm, ce poate deveni generatoarea dorinței de a intra în formația corală audiată⁴

⁴Oarcea, Ion – *Cântarea corală, modalitate specifică de exprimare socio comunitară*, Ed. MediaMusica, Brașov, 2010, pag 8-26

Cântul comunitar nu este o modă, el reprezintă o cerință a dorinței actuale de comunicare, regăsită în toate domeniile existenței noastre. O mică paranteză ne conduce la afirmația conform căreia cântul comunitar necesită educație muzicală anterioară, adică cea câștigată în orele de muzică din școlile de cultură generală. Indirect, avem în față o soluție pentru eficientizarea orelor de educație muzicală din școlile secolului ce-l trăim.

Cântul coral în societatea românească contemporană își are motivația în dorința de cunoaștere muzicală și nu numai - dar mai ales în relevarea dragostei pentru oameni. Practicând cântul coral ca o formă a existenței umane individuale și colective, este evident că se formează atribute benefice fiecărei personalități cum ar fi: altruismul, toleranța, nediscriminarea, respectarea individualității fiecărei persoane, a diversității, egalitatea șanselor, și solidaritatea umană. În mod indiscutabil lor li se adaugă modestia, deschiderea spre comunicarea cu cei din jur. Activitatea corală este și un mijloc ideal de dezvoltare a aptitudinii de a munci în colectiv, în paralel cu integrarea în comunitățile mai mici ale familiei, apoi a clasei, școlii sau orașului de reședință. Într-un secol al globalizării, activitatea corală este cea prin care esența existenței naționale este păstrată și respectată.

Interferența socialului în viața culturală nu poate neglija puterea de influență a mijloacelor mass-media, ce prin dorința de audiență relevă orice situație ce are finalitatea de a șoca. Lipsa de discernământ calitativ este motivată prin dorința de realism, de autentic. Aceste manifestări nonculturale sunt radical desființate prin participarea la activitatea formațiilor corale. În cadrul lor, pe lângă studierea și interpretarea unor bunuri culturale deja selectate (dirijorul propune spre studiere piesele!), vibrația pozitivă a spectacolului coral, amplificarea ei prin eventuala cântare colectivă, sunt creatoare de energii pozitive, dar mai ales relevă forța benefică a colectivului.

Aparenta contradicție dintre manifestarea personalizată a individului și cea a grupului comunitar este o regulă de bază a sistemului grupurilor sociale și o stare fundamentală a condiției umane. Fiecare individ trebuie să fie și un „sistem deschis” spre ceilalți, respectându-și partenerii și având grijă să se armonizeze în sintalitatea grupului sau comuniar. Din acest punct de vedere grupul coral poate constitui un model al societății umane. Prin forma sa de desfășurare ansamblul socializează. Indiferent că desfășurăm o repetiție pe partide sau una de ansamblu, întâlnirea cu ceilalți membri oferă posibilitatea socializării, a înțelegerii avantajului de a fi împreună, de a lucra în colectiv.

Pentru că, în timp, membri formației trebuie înnoiți, înlocuiți, dar cota valorică câștigată nu trebuie să sufere, cea mai impresionantă reacție o întâlnim la cei noi veniți, ce doresc prin efort de voință să ajungă la valoarea colegilor de partidă, la așteptarea formației referitoare la valoarea muzicală a fiecărui membru. Filosofând pe marginea acestui demers putem releva oportunitatea câștigată prin participarea în formație, de a se cunoaște interiorul realității inexprimabile a existenței noastre individuale.

Educația artistică câștigată prin activitatea în ansamblul coral are ca finalitate și câștigarea unor judecăți de valoare, a bunului gust, calități atât de necesare adultului din mine. Acesta va elimina din viața sa cu ușurință culorile vulgare, proporțiile false, ornamentele nepotrivite, având în concepția sa beneficiul bunului simț, atât în simplitate cât și în magnificiență.

Nu lipsită de importanță este însă și prezența unui element fără de care cultura, viața activă ar fi fără importanță, marginală, lipsită de importanță, anume inovația culturală. Ea este produsul unei activități creative, de regulă a managerului/dirijorului formației, dar nu este delimitată nici celor ce constituie formația în plenitudinea ei. Rețetele prestabilite fiind inefficiente în zona artisticului, soluția este îmbunătățirea calităților personale, în tandem cu încurajarea creativității.

Desigur există o reală tendință de polarizare a artisticului savurat în afara sălilor de concert și cel aplaudat în interiorul acestora. Acuzația de elitism nu se susține, dar nici nu trebuie desconsiderată. Există o realitate conform căreia anumite producții artistice se finanțează prin bugetare, deciziile de valoare se iau de experți, născându-se atunci la publicul prezent în afara acestor poli senzația de inutilitate. Aici poate interveni benefic o activitate artistică desfășurată în timp și sub îndrumare, beneficiind așadar de auspiciile profesioniștilor în management cultural și artistic muzical. Oferim ca argument al celor afirmate gândul lui Jean Piaget, anume cel conform căruia fără dragoste pentru profesie, nu se nasc stări de spirit. Profesia în sfere largite poate deveni și atitudine față de un dat audiat, iar starea de spirit trebuie ajutată și condusă spre pozitiv prin primul pas, oferirea de cât mai multă și sistematică informație. Albert Einstein ne atenționează – cu finețe evident – curiozitatea divină o avem fiecare în noi, dar ea poate seca uneori prea timpuriu.

Soluția eficientă poartă în majoritatea situațiilor amprenta și ajutorul unei stări definind empatie. Ea ajută drumul cunoașterii, al căutării pe căi obișnuite sau necunoscute, dar alături de cel pe care dorim să-l apropiem de un adevăr benefic, în cazul nostru cel artistic. Darul pedagogului de a convinge este dependent de capacitatea empatică a acestuia. Prin mijlocirea empatiei se poate înțelege mai bine partenerul, îi intuiește gândurile și trăirile afective, îi anticipă comportamentul și acționează corespunzător inclusiv asupra acestui aspect. Empatia presupune comunicarea în sine, o componentă emoțională și acomodarea realității celuilalt, o componentă predictivă.⁵

Profesorului, dirijorului, managerului îi sunt în egală măsură necesare amândouă componentele, ele fiind garanția acceptării colaborării între cei doi factori educativi, echilibrarea relației dintre ei și asigurarea eficienței activității de predare – învățare, pentru ca orice decizie asupra unui fenomen supus analizei este întotdeauna rezultatul unei învățări anterioare. Formarea reală a unor judecăți de valoare, a instrumentelor rațiunii, pretind ambianța colectivă de cercetare experimentală. Iată deci ce frumoasă definiție pentru un ansamblu coral!

Dezvoltarea aptitudinilor artistice deci și muzicale aduce însă comunității mari – adică celei naționale – acumulări pozitive în forma existenței, comunicării umane, crearea unei zone de liniște, visare, respect și frumusețe, ce indiscutabil influențează plenul atitudinal și comportamental al membrilor societății. Eficiența ei este înindisolubilă legătură cu cel preocupat de dezvoltare, fie el individ receptor, dar mai ales emițător. Aici se cere a cea o balanță între dorința de performanță ce uneori poate sufoca receptorul și reala eficiență a învățării. Împrumutând din conceptele doamnei Lîgia Toma Zoicaș, avem o sugestie deosebit de valoroasă pentru gândurile anterioare. Iată trei pași – creația, adică interpretarea piesei, apoi crearea – prin informare - a spațiului temporal în care a fost compusă piesa și evident activitatea celui ce a creat-o, iar posibilul dar foarte eficient demers ultim ar fi a gândi împreună cu cel ce a realizat piesa, de a prelungi în contemporan ideea generatoare a actului artistic ce este transpus în scenic prin cântare.

⁵Zoicaș - Toma, Lîgia – *Epistemologia formării omului de artă în spiritualul unei socialități a cunoașterii*, Ed, MediaMusica, Cluj – Napoca, 2012, pag. 15-18

Muzica fiind un limbaj, trebuie găsit răspunsul la întrebarea cine vorbește. Vocea ce vorbește nu este compozitorul însuși ci este un personaj, o proiecție muzicală a conștiinței compozitorului filtrată prin personalitatea interpretului. Fiecare interpret, cântăreț, devine un actor într-o piesă în care joacă un rol autonom, sau o componentă într-un ansamblu de personaje muzicale. Ascultătorul este invitat să joace și el rolul său în piesa imaginativă, să se identifice cu personajele. Ascultătorul avizat se poate implica în analiză critică sau istorie muzicală. Interpretul nu este însă un intermediar imperfect între compozitor și ascultător, ci o persoană vie, o personificare a compozitorului. În acest mod de lucru putem atinge performanța spre care suntem încurajați de Andre Jolivet, anume de a ne forma tinerii sub semnul muzicii lor. Secolul XX și ca atare și XXI se pot defini prin extrema mozaicare, în care cei 1500 de ani de muzică religioasă sunt concuși cu următoarele sute de muzică a științei, în interdisciplinaritate cu fizica, electronica apoi, psihologia, matematica și filosofia, discipline ce nu mai sunt străine de fenomenul artistic. Creatorii de artă contemporani nouă, mărturisesc preocuparea de a include în creațiile lor descoperirile științei și se documentează în noutățile tehnice. Abordarea repertorială a unei asemenea piese nu ne va salva prin informații, ea va cere accent mutat pe învățare prin acțiune. Cea mai importantă rezultantă a învățării prin acțiune este definirea corului ca o entitate în care toți sunt sprijiniți și înțeleși. Noutățile se raportează la individ, câștigarea lor se valorifică în comun. Așadar putem afirma cu certitudine că avem de a face cu un model de integrare socială prin activitate culturală. Eficiența activitate corală elimină tendința existentă în toate nivelele societății, cea a însingurării.

În contextul actual al societăților cuprinse de violență, individualism, practica corală poate fi o soluție de remediu. În afara unei rețele sociale construite prin preocupările coriștilor, activitatea desfășurată în timp are avantajul cunoașterii umane, a aprecierii individualității.

Cântând în cor, fiecare membru câștigă și împărtășește din experiența umană, muzicală și nu numai. Alături de rezolvările strict muzicale, i se oferă informații de cultură atât de necesare înțelegerii ethosului piesei interpretate. Valorile umane fundamentale ce sunt prezente în piesele studiate, devin în timp “cod de comportament”⁶ asimilat și aprobat prin însăși faptul că este

⁶Rîpă, Constantin – *Administrație artistică în stil antreprenorial*, Ed. MediaMusica, Cluj – Napoca, 2007, pag. 26-36

structurat pe vârste ale umanității și pot aduce copilului sfatul atitudinal cel mai pertinent. Experiența de viață ce prin creația muzicală permite șlefuirea ideilor prin intervenție asupra textului (și evident și a liniei melodice) devine în momentul învățării o sursă discretă dar fermă de educație a fiecărei personalități. Istoria societății a demonstrat că dezvoltarea sufletului uman este premisă a existenței comunității naționale, și că este rezultatul impulsurilor și a reușitei sociale a colectivității. De aici importanța activității educative la clasă, ce însă nu poate neglija realitatea conform căreia reușita socială a colectivității întărește continuu valorile spirituale ale individului.

Argumentelor prezentate dorim să le alăturăm încă câteva idei legate de indiscutabila realitate prin care educația muzicală este o modalitate de exprimare socială. Dacă în zona vârstei copilăriei diferențierile nu există, pe măsură ce individual înaintea în vârstă, se maturizează și evident și în tematica muzicală oferită se disting alte etapizări - creația muzicală devine expresia diviziunii culturale și educaționale a colectivității. Această structurare devine mult mai prezentă prin binefacerile apelului la citatul autentic folcloric. Prin utilizarea acestei direcții de lucru se asigură valorificarea structurilor culturale și morale ale fiecărui individ - ce sunt firesc încorporate ideii de național și naționalitate. Sensul educației culturale axate pe patrimoniul cultural tradițional este expresia actualizată a culturii comunitare contemporane. Fără să ignorăm faptul că educația este o investiție în timp, ne permitem să relevăm câteva din beneficiile concepției prin care individul și naționalitatea sa sunt un tot unitar prin care formăm o personalitate complexă și nu numai un cunoscător al anumitor perioade din istoria muzicii.

Iată câteva idei:

- se deschide copilului orizontul spre lumea înconjurătoare
- prin cântarea comună - socotită ca o muncă în echipă - constituim spațiul ideal pentru deprinderea acestuia cu principiul de activitate
- bogăția tematică a diferitelor materiale studiate în perioada de impact al studiului instrumental sau vocal muzical, pregătesc și formează ideea de respect mutual și toleranță socială

-prin practica artistic -ne referim chiar la momente festive ce valorifică materialul studiat la clasă în repetiții, se crează premisele câștigării a unui nou limbaj, cel al comunicării artistice-despre a cărui universalitate nu mai e nevoie să insistăm

- în directă relație cu vârsta copiilor,prin permanenta centrare pe creația muzicală națională și internațională realizăm obiective muzicale graduale:trezirea interesului încă la vârsta preșcolară, însușirea elementelor de limbaj artistic la vârsta școlară mică, pentru ca apoi să putem parcurge evolutiv etape ce conduc la creația universală muzicală, chiar la cercetarea fenomenului muzical, muzicologic, artistic prin interferențe cu alte arte.

Ne permitem în cele ce urmează să punctăm câteva dintre afirmațiile noastre de mai sus:

- practica artistică favorizează respectul mutual și toleranța socială
- ea poate deveni mijloc privilegiat de integrare socială și culturală
- dezvoltă în individ comportamentul social pozitiv, fără reticențe și mentalități individualiste

-apelând frecvent la lucrul în echipă, oferă fiecărui tânăr artist posibilitatea de colaborare în diverse și varii domenii, cu orice partener de echipă

- comunicarea în cadrul unui cor nu presupune relații de subordonare, conducând cu cea mai mare eficiență spre solidaritate și loialitate umană

- interferența culturală a diferitelor comunități naționale reprezintă o formă de apropiere între grupuri sociale și națiuni diferite

- învățământul artistic și deci și cântarea corală dezvoltă un tip de cetățean ce poate să facă față cerințelor contemporaneității aflate într-o continuă schimbare. Ne simțim obligați să adăugăm că nu poate exista un real învățământ artistic prin neglijarea laturii practice, cor, orchestră, grupuri vocale, ieșirea scenică

- o reală politică culturală se concentrează în mod egal pe toate formele de exprimare artistică

- aportul major al activității corale este deschiderea spre toate categoriile sociale ale comunității

Bibliografie

1. Chelaru, Carmen – *Spațiu sonor*, Ed. Fundației Axis, Iași, 2007;
2. Oarcea, Ion – *Cântarea corală, modalitate specifică de exprimare socio comunitară*, Ed. MediaMusica, Brașov, 2010;
3. Rîpă, Constantin – *Administrație artistică în stil antreprenorial*, Ed. MediaMusica, Cluj – Napoca, 2007,;
4. Zoicaș - Toma, Ligia – *Epistemologia formării omului de artă în spiritualul unei socialități a cunoașterii*, Ed, MediaMusica, Cluj – Napoca, 2012.